

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2016/12/katona-andras-az-altalanos-iskola-hazai-bevezetesenek-elozmenyeirol-a-tortenelemtanitas-felol-szemlelve-07-03-03/>

Katona András

Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

Immár több mint 70 éve, az újabb vesztt háborút követő 1945. szeptemberi tanévkezdés előtt alig két héttel jelent meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöki rendelete az általános iskola létrehozataláról, holott 1867 óta mindig az országgyűlés döntött ilyen jelentős oktatásügyi, iskolaszervezeti kérdésben. A helyzet azonban rendkívüli volt. Az ország jelentős része romokban hevert, melyek jelképesen maguk alá temették a megelőző politikai rendszert is. Kevésbé ismert azonban, hogy ennek a váratlan intézkedésnek mintegy fél évszázados előzményei voltak már. Igaz, mindig a népiskola nyolcosztályossá tételéről, és nem az általános iskola létrehozataláról volt szó.

A nyolcosztályos népiskola terve

A nyolcosztályos népiskola terve már az előző századforduló előtt felmerült, és a néptanítók szervezetei 1910-ben követelték is a bevezetését.¹ A XX. század elején még *Imre Sándor* tűzte ki nemzetnevelési programjának részeként a nyolc évfolyamú, egységes alapműveltséget nyújtó iskolarendszer megteremtését. Szerinte a „[...] 4 éves *elemi iskola* és a 8 osztályú *középiskolának 4 alsó osztálya együtt volna mindenki iskolája.*”² A magyar reformpedagógia kiemelkedő alakja, *Nagy László* először a Magyar Gyermektanulmányi Társaság által alapított Új Iskola tantervét készítette el nyolcosztályos népiskolára,³ majd az őszirózsás forradalom után tervezetet dolgozott ki *A magyar közoktatás reformja* címmel, melyben az egységes közoktatási rendszer alapjaként a nyolcosztályos népiskolát képzelte el.⁴

Először a Magyarországi Tanácsköztársaság idején került napirendre a nyolcosztályos egységes népiskola bevezetése. A Közoktatásügyi Népbiztosság elfogadta a nyolcosztályos általános népiskola és az erre épülő középiskola tervét,⁵ megszüntetve annak elitiskola jellegét. Intézményesítették a dialektikus és történelmi materializmust, de a kultúrpolitika is osztályalapú volt. Fő célja a korábbi uralkodó osztály műveltségi monopóliumának a megtörése, a háborút követő humanisztikus beállítottságú képzés helyébe pedig a természettudományos és gyakorlati jellegű foglalkoztatás került. Bizonyára nem véletlen, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság tantervi tervezetében a történelemtanítás súlya nőtt, de jórészt nemzeti történelem nélkül. A világforradalom várása jegyében „*az emberi egyetemesség történetét*” kellett volna tanítani V–VIII. osztályig, heti 3–3 órában. Hozzáadték, hogy „*A népiskolában a hangsúly a történelem szemléleti tényein nyugszik, bár az okozati összefüggés kutatása sem mellőzhető el teljesen [...]*”⁶

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

1. táblázat: Az általános iskola és középiskola történelemanyaga a Tanácsköztársaság tantervében

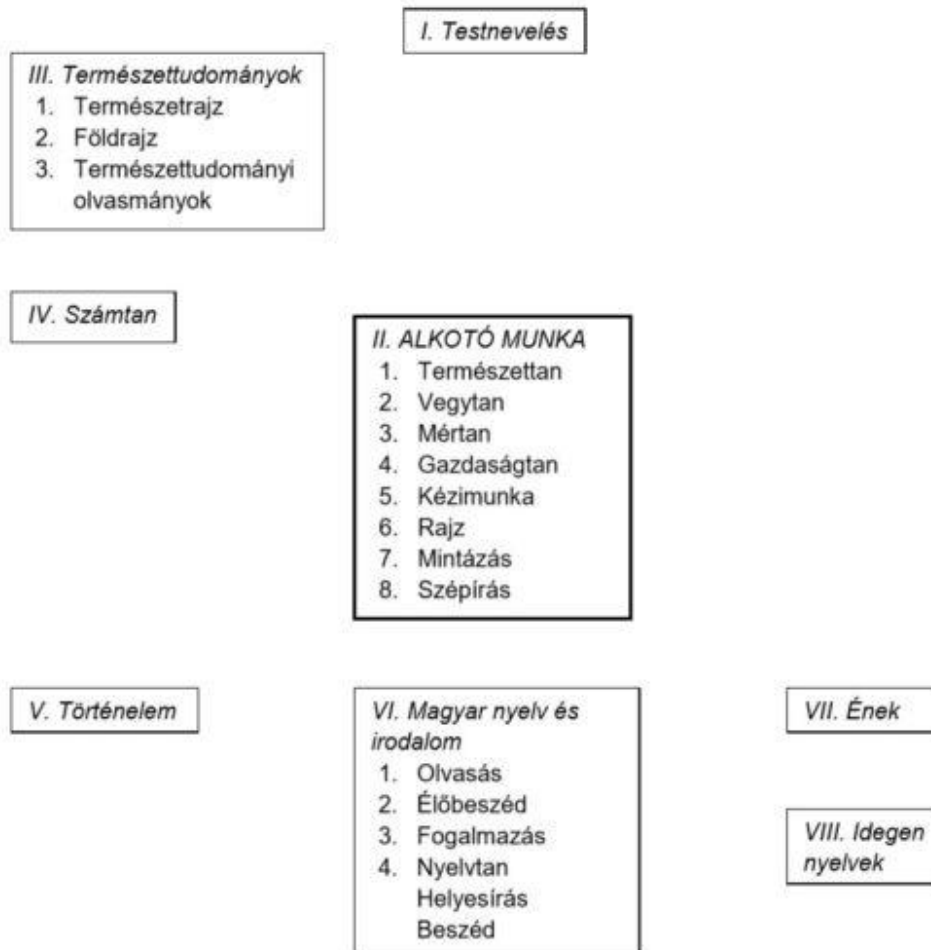
Népiskola			Középiskola ⁷		
Oszt.	Óra	Tananyag	Oszt.	Óra	Tananyag
V.	3	Őstörténelem, keleti kultúrnépek, görögök története.	I.	3	Primitív társadalmak és a görög-római társadalom.
VI.	3	Római birodalom. Középkor.	II.	3	A népvándorlásoktól a XVI. századi társadalmi mozgalmakig.
VII.	3	A XVI., XVII. és XVIII. század.	III.	3	Az újkori feudalizmus a bécsi kongresszusig.
VIII.	3	Kapitalisztikus termelőrend, polgári társadalom.	IV.	4	Az 1815–1919-ig terjedő történelem.
			V.	4	Történelembölcseleti és szociológiai összefoglalás.

Egybevetve a két 1919-es tervezet: az emberiség egyetemes történetét két azonos tartalmú koncentrikus körben kívánják feldolgozni a nép- és középiskolában. Kisebb eltérés, hogy a középiskola III. osztályában 1815 a korszakhatár, a VII. osztályos 1789-hez képest; valamint, hogy a népiskolában minden történelmi korszak végén áttekintik a magyar történelem eseményeit is. Érdekes idéznünk *Fináczy Ernő* a Tanácsköztársaság bukása utáni véleményét: „*Talán Eötvös József kivételével – nem volt közoktatásügyi miniszter, aki a közoktatást olyan egységesen fogta volna fel, és olyan egységben látta meg, mint a népbiztosság.*”⁸ Ugyanakkor azt is hozzátette, hogy mindezt pártpolitikai megfontolásból tette, ezért továbbvitele lehetetlen.

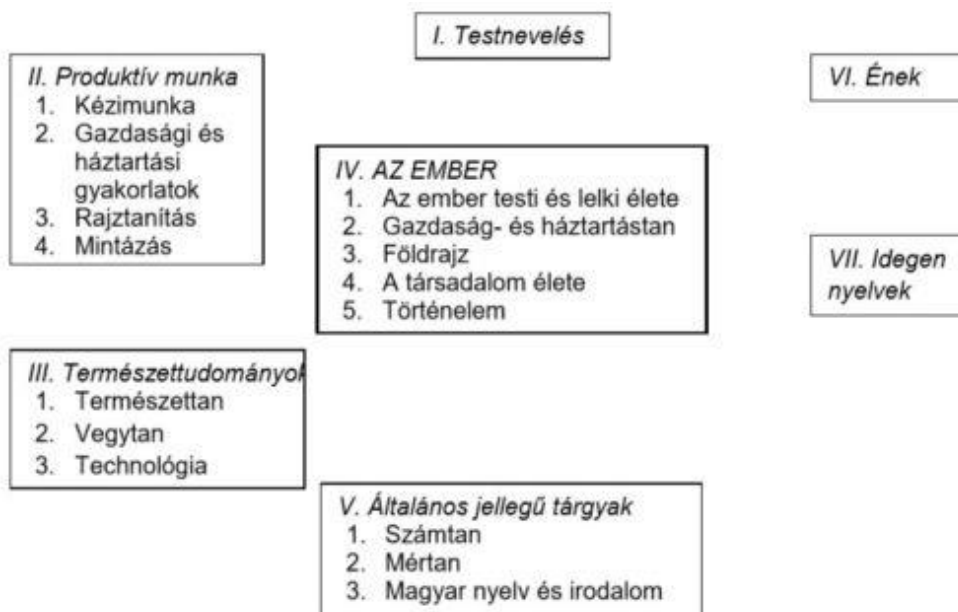
Nagy László 1921-ben megjelent *Didaktika gyermekfejlődéstani alapon* című munkája tartalmazza az Új Iskola nyolcosztályos egységes népiskolai tantervét, melyben radikálisan új elem a reformpedagógia gyermekből való kiindulásának elve. Célja: „[...] *gyermekfejlődéstani és individuális lélektani alapon álló nevelési rendszert alkalmazni, a külföldön elterjedt reformiskolák nevelési s oktatási elveit ezzel a rendszerrel összhangba hozni, iskolánkban a tudományos alapon álló újabb nevelési és didaktikai eljárások kipróbálásával az üdvös pedagógiai és didaktikai reformok útját egyengeti.*”⁹ Teljesen újszerűen tantárgycsoportokat hozott létre, melyekben „[...] *a tudományok osztályozása szerint heterogén tárgyakat egyesít pedagógiai kritérium alapján [...]*”, mégpedig úgy, hogy „[...] *az egy csoportba sorolt tárgyak a nevelés célját tekintve együttesen hatnak, egymást támogatják*”,¹⁰ az 5–6. osztályban az alkotó munkát, 7–8. évfolyamon az embert középpontba állítva. Nézzük a tantárgyi szerkezetet!

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

2. táblázat: A tantárgyak szerkezete Nagy László Új Iskolájában az 5–6. osztályban¹¹

3. táblázat: A tantárgyak szerkezete Nagy László Új Iskolájában a 7–8. osztályban¹²

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

Sajátossága a tantervnek, hogy egy-egy korábban önálló, homogén terület (pl. számtan, történelem) egy komplex csoport tagjává vált (általános jellegű tárgyak, ill. az ember). Máskor a korábbi komplex csoport egy része egymáshoz közelebb álló területeket tartalmazó egység része lett (pl. a korábban *alkotó munka* részét jelentő természettan és vegytan a természettudományokhoz került). Esetleg ennek fordítottjaként a korábbi integrált csoport egy része más heterogén egységhez került (pl. a földrajz a természettudományoktól a kiemelt tantárgycsoporthoz, az *emberhez*, a magyar nyelv és irodalom az általános jellegű tárgyakhoz). Más esetekben megmaradt az önálló egység (pl. testnevelés, ének, idegen nyelvek).¹³

Nagy László tantervében kiemelkedő helyet kaptak a történelmi, társadalmi ismeretek. Alapkövetelménye, hogy „[...] a történelmi anyag minősége feleljen meg a gyermekek értelmi színvonalának, érdeklődési fokának.”¹⁴ „Mivel ebben az életkorban a tanuló a történelmi eseményekkel szemben szubjektív, és képzeletét főként a regényes, csodás elemek, az egyének küzdelme ragadja meg, a tanítás az ötödik-hatodik osztályban legyen ennek megfelelő. [...] A következő ciklusban [hetedik-nyolcadik osztály] is a magyarság történetét kell tanítani, de "világtörténeti vonatkozásokkal".¹⁵ A társadalmi ismereteknek a hazai társadalmi életet kell bemutatni a közintézmények, a jogrend, az igazságszolgáltatás, a család, a népjólét, a közegészségügy, a művelődés, a munkásviszonyok ismertetésével.¹⁶

Ami a történelem tananyagát illeti, az kiterjed a magyarok története mellett más népek történelmi eseményeire is, keresve az összefüggést a hazai és külföldi történések között. „Általában mondhatjuk, hogy az az esemény, amely a mai kortól időbelileg távol esik, az a 10–11 éves gyermek lelkéhez közelebb áll leegyszerűsödött viszonyainál fogva. Ezért az 5. osztály anyaga inkább az ember őstörténelme, a keleti és nyugati népek története az ókorban, s a magyarok történetéből a történelmi mondakör, a hunok, avarok története, a honfoglalás. Ellenben a 6. osztályú tanulók reálisabb és szociálisabb gondolkodásához inkább illenek a magyar állam szervezkedésének és küzdelmeinek eseményei.”¹⁷ Ezzel szemben a 13–14 éves gyerekek fejlettebb, rendszeresebb gondolkodása lehetővé teszi, hogy „[...] már nem kiszakított fejezeteket adunk a történelemből, hanem az események összefüggő sorozatát. [...] A [...] gyermekek konkrét gondolkodása megköveteli, hogy a 7–8. osztályokban konkrét történeteket adjunk, illetőleg a történelmi eseményeket konkrét formában nyújtsuk.”¹⁸

Talán a tanácskormány felvetése nyomán, de még inkább a kormányzó levelének¹⁹ a hatására a Horthy-korszak legendás kultuszminisztere, *Klebelsberg Kuno* dolgoztatott ki egy tervezetet még az 1920-as évek legvégén, amely a hatosztályos népiskolát fokozatosan nyolcosztályossá kívánta fejleszteni. Ekkor már több helyen – például 1914 óta Diósgyőrött, továbbá Ózdon, Pécsen, de 1929-től Újpesten, Pestszenterzsébeten és Pesthidegkúton is – működött ilyen kísérleti intézmény.²⁰ A legfőbb ok azonban a kultúrfölény megtartása lett volna az új szomszédos államokkal szemben. Klebelsberg azonban a nyolcosztályos népiskola bevezetését nemcsak kultúrpolitikai, hanem közgazdasági kérdésnek is tartotta: iskolák és iskolába járatás, személyi és tárgyi feltételek, megfelelő tananyag biztosítása egységében. 1929 elején jelent meg a törvényjavaslat²¹, mely a „[...] nyolcosztályos népiskola feladatát abban látta, hogy a valláserkölcsi és nemzeti érzés kifejlesztésén túl általános műveltséget adjon és a gyakorlati foglalkozásokra is előkészítsen”.²² A rövidesen kibontakozó gazdasági válság azonban lehetetlenné tette a megvalósítást. Mint ahogy maga a miniszter is megállapította: „[...] amikor az ország ilyen súlyos közgazdasági helyzetben van, mint most [...], azt hiszem, [...] a törvényhozás terén nem nyargalhatunk az események elé.”²³ A téma

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

az 1931/1932. évi költségvetés tárgyalása során lekerült a napirendről, pedig Klebelsberg eredeti terve csupán az 1940-ig tartó fokozatos bevezetés volt.²⁴

A nyolcosztályos népiskola megvalósításáról azonban az 1930-as évek *hómani oktatáspolitikája* sem mondott le,²⁵ bár 1939-ig csupán az iskolák 11 %-a vált nyolcosztályos népiskolává.²⁶ A törvény azonban ezúttal gyorsan megszületett.²⁷ Eszerint a tankötelezettség hatéves korban kezdődik és kilenc évig tart. Az iskola 8 tanéven keresztül minden napi, a kilencedik évben pedig havonkénti egy alkalommal gyakorlati ismereteket nyújt. Az 1940. évi XX. törvény²⁸ bevezetése célul tűzte ki, hogy „[...] a gyermeket vallásos és erkölcsös állampolgárrá nevelje, illetőleg a nemzeti művelődés szellemének megfelelő általános és gyakorlati irányú alpműveltséghez juttassa és ezáltal az életben való helytállásra és további tanulmányokra is képessé tegye.”²⁹ Újdonság volt, hogy lehetővé tette a törvény az iskolatípus elvégzését követően a továbbtanulást. Sajnos, a háború a megvalósulást lehetetlenné tette, és már az átmeneti intézkedéseket tartalmazó rendelet melléklete felvetette a végrehajthatóság kérdését.³⁰ Ennek ellenére a következő tanévben a népiskolai tantervet életbe léptették a már működő nyolcosztályos népiskolákban,³¹ ami jelzi a megvalósítás szándékának komolyságát.³² Azonban a háborús körülmények között az 1940-ben bevezetett kötelező nyolcosztályos népiskola – a feltételek híján – megvalósíthatatlan maradt.³³

Érdekes betekintenünk a tanterv történelem tananyagába, és a tantárgy célkitűzéseibe: „A magyar nemzet történetének megismerése és ezzel kapcsolatban a vonatkozó világtörténelmi események; általános tájékozottság a magyar alkotmány történeti fejlődésében; a magyar múlt erkölcsi hagyományainak, örökölt értékeinek megbecsülése, nemzeti önérték, öntudat és hazaszeretet; bizalom a nemzet életerejében és az isteni Gondviselésbe vetett hit.”³⁴ A klasszikus hazafias és vallás erkölcsi nevelés megfogalmazása ez. Tegyük mellé összehasonlításként a földrajzét: „A haza földjének és rajta az életnek részletesebb, a többi európai országnak, a világrészeknek, a világnak, mint a magyar étellel kapcsolatos általánosabb megismerése. A magyar nép értékére és a munkateljesítményeire eszmélés, a szülőföld és a haza megszeretése, a nemzeti önérték felébredése és fokozódása.”³⁵ Illesszük egymás mellé ezek után a két tantárgy tananyagát!

4. táblázat: A földrajz és történelem tananyaga az 1941. évi nyolcosztályos népiskolai tantervben

<i>Osztály</i>	<i>Földrajz</i>	<i>Történelem</i>
IV.	A Kárpát-medence rendszer egységes tájai. A haza képének kialakítása.	
V.	A Kárpát-medence rendszer egységes nagy tájai. A haza képe.	Honfoglalás. A keresztény Magyarország megalapítása és megerősödése.
VI.	A Kárpát-medence rendszer nyersanyagtermelése. A dunai medencék és szomszédságuk országai.	A magyar királyság nagyhatalommá fejlődése. A magyar királyság hanyatlása. Erdély a magyar függetlenségnek és alkotmánynak védőbástyája.
VII.	A Kárpát-medence rendszer ipari termelése, áru- és személyforgalma. Európának hazánktól távolabb fekvő államai.	A felszabadító háborúk. A magyar királyság újjáépítése. Nemzeti létünk válsága. A reformkorszak és a szabadságharc.

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

	A világrészek áttekintése.	Állampolgári kötelességek és jogok I.
VIII.	A Kárpát-medence rendszer népe. A Föld áttekintése. Földünk és a fontosabb égitestek.	A nemzeti fellendülés kora. A nemzet válságai. Nemzetünk újjászületése. A magyarság helyzete. Állampolgári kötelességek és jogok II.

Feltűnő földrajzból a Kárpát-medence rendszer (kvázi Nagy-Magyarország) egységben kezelése, sőt egységének többszörös hangsúlyozása. Történelemből pedig a középkori magyar királyság nagyhatalomként tárgyalása, az elvesztett Erdélynek a kora újkori magyar függetlenség bástyájaként való említése. Ezt követően a vezérlő szempont a XVIII. század végétől a válság és újjászületés váltakozása, természetesen „Az elszakított területek egy részének visszatérésé”-vel a végén, sőt a csúcspontban.

Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a nyolcosztályos népiskola nem tévesztendő össze a felső tagozatában szakos oktatást biztosító általános iskolával. Ennek ellenére fontosnak tartottuk megemlíteni ezeket az előzményeket is, melyek a megfelelő feltételek híján mind kudarcba fulladtak. Azt is hangsúlyozni kell azonban, hogy ez az 1940-es törvény – és nem 1945-ben az általános iskola miniszterelnöki rendelettel történő bevezetése és a tankötelezettségről szóló későbbi, 1951. évi törvényerejű rendelet³⁶ – terjesztette ki először a tankötelezettséget a 8. tanév végéig, létrehozva a nyolcosztályos alapiskolát. A kommunistáknak tehát nem a megteremtés, hanem a végrehajtás elsősége maradt.³⁷ Fontosságát az jelenti, hogy az általános iskola megteremtése volt a „közoktatás földreformja”.³⁸

Nyolcosztályos népiskola vagy általános iskola? Volt-e igazi alternatíva?

Az új iskolatípus egyik megteremtőjének, az iskolaügy 1945 és 1948 közötti demokratizálása jeles irányítójának, Kiss Árpádnak a véleménye szerint: „Amikor az általános iskola terve felmerült, látszólag csak hívei voltak: a hagyományos iskolarendszer szétfeszítésére irányuló nyomás akkora volt, hogy a reakciós színben való feltűnés lehetősége még azokat is visszariasztotta a nyilvános állásfoglalástól, akiknek valóban becsületes mondanivalójuk lett volna. Így az ellentétek nem robbantak ki, ami az ügy szempontjából nincs veszteség nélkül. Így zárt ajtók mögött sokszor egyenesen az irányító személyek lelkében ment végbe az általános iskola vitája.”³⁹

Valójában azonban az ellenzők a bevezetés feltételeinek hiánya mellett a gimnázium várható értékromlását, valamint azt is felhozták, hogy a lakosság jelentős hányadát érintő átalakítást csak törvényalkotással lehetne végrehajtani, mivel a nyolcosztályos gimnáziumot és a polgári iskolát is így hozták létre. A háttérben azonban a Magyar Kommunista Párt „munkálkodott”. Nemes Dezső, a párt későbbi keményvonalas ideológusa szerint a Magyar Kommunista Párt már 1945-ben a társadalmi átalakulás élére állt, ami ekkor már „tartalmazza [...] a szocialista forradalom [...] igen lényeges elemeit.”⁴⁰ Az általános iskola e „forradalom” gyümölcse. Ábent Ferenc⁴¹ is a kor jellegzetes álláspontját közvetíti, amikor ezt írja: „A közoktatás új rendszere legnagyobb részben a Magyar Kommunista Pártnak köszönhető [...] a nyolcosztályos, minden gyermek számára kötelező általános iskola életre hívása forradalmi cselekedet volt.”⁴² Az idézett, Európa szocialista országainak közoktatásügyét vizsgáló kiadvány megállapítja, hogy a Szovjetunió érdekszférájához tartozó országokban 1945 és 1948 között szinte mindenütt bevezették az általános iskolát.⁴³ A magyarországi

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

kommunisták annyiban voltak sikeresebbek, hogy már a teljes hatalomátvétel előtt elérték az egységes alapfokú oktatás megteremtését és a zsákutcás képzési rendszer felszámolását. Mindezt a demokratizálás jegyében.⁴⁴

Bassola Zoltán, a VKM Iskolai Ügyosztályának akkori pártonkívüli vezetője visszaemlékezésében ír az általános iskola körüli vitákról, mely azt bizonyítja, hogy a vita nem szakmai, hanem politikai érvek mentén dőlt el, a kommunista párt nyomására: *„Szélmalom harc volt ez, ma már világosan láthatjuk. Mindazok, akik kardot rántottunk ellene, előbb-utóbb Don Quijote sorsára jutottunk: elterültünk a földön. A miniszter éppen úgy felsőbb parancsot teljesített, amikor aláírta – talán Rákosi telefonált rá: na, meddig játszogattok még azzal az általános iskolával? –, mint Kovács Máté, aki előterjesztette.”*⁴⁵

Bár érdemi vita nem volt, de léteztek 1945-ben más elképzelések is az iskolaügy, és ezen belül az alapfokú oktatás átalakítására. A demokratizálás igénye volt a közös nevezőjük. Még 1943-ban született a *Kisgazdapárt reformterve*, melynek szerzője *Ortutay Gyula* volt, az 1947 és 1950 közötti utolsó vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. Segítői között olyan neves személyek voltak, mint Radnóti Miklós, az egy évvel később mártírhalált szenvedett költő, valamint Baróti Dezső és Tolnai Gábor irodalomtudósok, de közreműködött velük Novák Károly, minisztériumi előadó, aki szoros kapcsolatban állt az akkor illegális kommunista párttal is. Látta és tanulmányozta a tervezetet Bajcsy-Zsilinszky Endre és Szent-Györgyi Albert is. Ráadásul Bajcsy-Zsilinszky a kivégzése előtti éjszakán is ezt tette.⁴⁶ *„Kifejtette levelében a minden magyar ember számára szükséges 8 osztályos népiskola gondolatát, majd az erre épülő 4 osztályos szakirányú középiskolák rendszerét.”*⁴⁷ 1945 tavaszán az újjáalakult Kisgazdapárt magáévá tette a tervezetet, és meg is jelentette *Új magyar köznevelés. A Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt közoktatásügyi irányelvei* címmel.⁴⁸ Meghatározták, hogy a nevelés legyen általános, kötelező, egységes, ingyenes, minden nevelő tevékenységéért felelős és a törvényhozás által elismert.⁴⁹

A tervezet irányelvei az iskolák németes szellemének megszüntetését tartják elsőrendűen fontosnak, mondván, hogy a porosz iskolarendszertől egyenes út vezet a hitlerizmus gyakorlatához, továbbá minden nemzetnek *„saját belső természetéhez”* kell szabnia nevelési terveit. A 12 éven át tartó tankötelezettség első két szakaszát gondolták egységesnek. 6–10 éves korig *elemi fokú oktatást* szerettek volna elemi ismeretekkel, ének- és sportgyakorlatokkal, a munkaiskolák módszereit alkalmazva. A 10–14 éves tanulóké az *általános középiskola* lett volna, a magyarságra, a világtörténelemre, a természettudományokra és az idegen nyelvek tanítására összpontosítva, kiegészítve az ének-zene oktatásával, a Kodály-módszer szerint. Ehhez kapcsolódott volna kerti munka, ipari üzemek látogatása, hogy a fizikai munka örömét is megismerjék a gyerekek. Láthatóan *„a mai általános iskola szervezete és programja fogalmazódott meg a kisgazdapárti tervezet e kéttagozatos iskolatípusában, de innen származik [...] a mai általános iskola megnevezés is.”*⁵⁰

A *Nemzeti Parasztpárt* köznevelési tervei lényegében a Márciusi Front programját követték, melyben a parasztság művelődését, parasztkollégiumok létesítését szorgalmazták. Az ő kezdeményezésükre jött létre a Magyar Népi Művelődési Intézet.⁵¹ Álláspontjukat legjobban *„A föld mellé iskolát!”* jelmondat fejezi ki a legjobban.⁵² Németh László Illyés Gyula felkérésére kissé megkésve, 1945 szeptemberében jelentette meg a Nemzeti Parasztpárt reformtervezetét, *A tanügy rendezése* címmel.⁵³ Németh a hatosztályos elemi iskola híve, és érveket sorol fel az akkor már elfogadott nyolcosztályos általános iskola koncepciójával szemben. Iskolaorvosként biológiai, gyakorló tanárként tanulmányi indokai vannak a 6+6

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

osztályos iskola mellett. Legfontosabb kifogása az általános iskola ellen mégis az, hogy társadalmi céljait nem érheti el. A tovább nem tanulók visszatartják ugyanis a továbbtanulókat, de végül mégiscsak lemaradnak mögöttük.⁵⁴ Mondandója lényegét így összegzi az iskolaszervezetről: „[...] *kitűzött célunkat csak egyféleképp közelíthetjük meg: ha az iskoláztatás korhatárát az ifjúság tanítandó részénél 18 éves korig, az érettségi színvonaláig szorítjuk fel. Ezt így képzelem el: a hatosztályos elemi után a gyengébb tanulók a háromosztályos ipari, illetőleg mezőgazdasági szakelemibe kerülnek, adminisztratív s az "értelmiségi" iskolákba, ahol gazdát, iparost, hivatalnokot s (szűkebb értelemben vett) értelmiségi embert nevelnek belőle.*”⁵⁵ Azt vallja Németh, hogy „*az általános iskola nem a magyar iskolarendszer reformja, hanem a népiskola nyolc osztálya új köntösben.*” Fentebb már mi is írtunk hasonlót!

A szociáldemokraták a nyolcosztályos, egységes, kötelező munkaiskola megvalósítását szorgalmazták. Közoktatási programjuk szerint: „[...] a demokrácia honfoglalásának teljessége csak akkor következik el, ha az agyak is megtelnek ezzel a gondolattal. Ezt a feladatot a demokratikus közoktatásnak kell elvégeznie, a közoktatás demokratikus átszervezése tehát a második, végleges honfoglalást jelenti.”⁵⁶

Természetesen a *kommunisták* is rendelkeztek közoktatási programmal, és jelentkeztek a követeléseikkel. Már 1945 áprilisában – mint negyven év késéssel kiderült, Magyarország „felszabadításának” valódi napján – a Szabad Nép írásában javasolták a minisztériumnak, hogy „... *tegye meg azonnal az intézkedéseket, amelyekkel a demokratikus szellemű magyar közoktatás alapjait lerakhatjuk.*”⁵⁷ Júniusban már a nyolcosztályos általános iskola megvalósítását követelték, és aki szembeszegült ezzel, könnyen megkaphatta a „reakciós” jelzőt, ami következményekkel is járhatott. A párt közoktatási programja a Horthy-korszak kritikai elemzésére épült, a Tanácsköztársaság idején kidolgozott iskolafejlesztési programmal elegyítve. Készítője Ilku Pál, az évtizedekkel későbbi művelődésügyi miniszter volt.⁵⁸

A kommunisták programja kezdetben nem tartalmazta az iskolák államosításának, az iskolai vallásoktatás kérdésének a felvetését, a materialista szellemű nevelés követelését. Elsőrendű, nagyszabású célkitűzésük a fasiszta, sovinszta szellem felszámolása és a demokratikus légkörű iskola létrehozása volt. Arra törekedtek, hogy a konzervatív klerikális és a fasiszta szellemet kizárják az oktatásból, de céljuk ebben a szakaszban még nem világnézeti harc volt. Az új kultúrpolitika szellemisége végeredményben: „[...] *az osztályharcból nem lesz magyar művelődés, de nem is lesz demokratikus Magyarország.*”⁵⁹

Ezen előzményeket követően 1945 augusztusában, alig két héttel (!) a tanévkezdés előtt – nyilvánvalóan sokkal rosszabb körülmények között, mint eddig bármikor⁶⁰ – politikai megfontolásból bevezették a nyolcosztályos általános iskolát: „*A népiskola I–VIII. és a gimnázium, illetőleg a polgári iskola I–IV. osztályai helyett "általános iskola" elnevezéssel új iskolát kell szervezni.*”⁶¹ Lényegében az 1940. évi XX. törvény alapján létrehozott nyolcosztályos népiskola⁶² átszervezéséről döntöttek. Ennek alsó tagozatos négy osztályában meghagyták a korábbi osztálytanítós rendszert, míg a felső tagozat osztályaiban szakrendszerű tanítást vezettek be. (Vagyis az egyes szaktárgyakat általános iskolai – eleinte polgári iskolai és gimnáziumi – szaktanári képesítéssel rendelkező tanárok tanították.) Az új iskolatípus számára felettébb bizonytalan három év következett: a tét a meggyökeresedés vagy megsemmisülés volt. Az eredményt ismerjük.

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

IRODALOM

Dokumentumok

- 1940. évi XX. törvénycikk az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról. Országos Törvénytár. 1940. július 12. 11. sz.
- *Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság iskolai reformtervezete*. Szerk.: PÁSZTOR József. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1959.
- Az ideiglenes nemzeti kormány 6650/1945. ME. rendelete az általános iskola szervezése tárgyában. *Köznevelés, 1. évf. 4. sz. 17.*
- MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla (2006): *Neveléstörténet. Szöveggyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest.
- *Nagy László közoktatási (1918) reformterve*. Szerk.: VÁCZI Miklós. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1982.
- *Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalmi rendszer időszakából (1919–1931)*. Összeállította, a bevezetést és a jegyzeteket írta SIMON Gyula. Tankönyvkiadó, Budapest, 1959.
- SZABOLCS Ottó – KATONA András (2006): *Történelem tantárgy-pedagógiai olvasókönyv*. Dokumentumok a történelemtanítás történetének és módszertanának tanulmányozásához. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- *Tanterv és útmutatások a nyolcosztályos népiskola számára*. I. köt. *A tanterv*. II. köt. *A tanterv anyagának részletezése*. III. köt. *Általános útmutatók*. IV. köt. *Részletes útmutatások. Első rész: Hit- és erkölcsstan, Magyar nyelv és irodalom*. V. köt. *Részletes útmutatások. Második rész: Történelem, Természeti, gazdasági és egészségügyi ismeretek, Rajz és kézimunka, Ének, Testnevelés*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.

Folyóiratok, közlönyök, napilapok

- A Gyermekek
- Hivatalos Közlöny
- Köznevelés
- Magyar Közlöny
- Néptanítók Lapja
- Országos Törvénytár
- Szabad Nép
- Szabad Szó
- Új Korszak

Szakirodalom

- ÁBENT Ferenc és a Pedagógiai Tudományos Intézet munkaközössége (1965): A Magyar Népköztársaság közoktatásügye. In: ÁBENT Ferenc (szerk.): *A közoktatásügy Európa szocialista országaiban*. Tankönyvkiadó, Budapest, 257-328.
- BALÁZS Györgyné (1978): A Tanácsköztársaság reformterveiről. In: BALÁZS Györgyné: *Korkép kialakítása a történelemoktatásban*. 2. kiad. Akadémiai Kiadó, Budapest, 39-43.
- BALLÉR Endre (1996): *Tantervelméletek Magyarországon a XIX–XX. században*. (A tantervelmélet forrásai 17.) Országos Közoktatási Intézet, Budapest.

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

- BÁRDOSI Jenő (1984): Bajcsy-Zsilinszky Endre utolsó órái. In: *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*. Szerk.: VIGH Károly – KRISTÓ NAGY István. (Nemzet és emlékezet) Magvető Kiadó, Budapest, 2., bővített kiadás, 479–483.
- BASSOLA Zoltán (1998): *Ki voltam... Egy kultuszminisztériumi államtitkár vallomása*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- HÓMAN Bálint (1940): Nyolcosztályos népiskola. In: HÓMAN Bálint (1942): *Magyar sors – magyar hivatás (Múlt és jövő)*. Atheneum, Budapest, 182–188.
- HORVÁTH Márton (1975): *A népi demokrácia közoktatási rendszere 1945–1948*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HORVÁTH Márton (1978): *Közoktatás-politika és általános iskola*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- IMRE Sándor (1921): Népoktatás. In: GRATZ Gusztáv (szerk.): *A bolsevizmus Magyarországon*. Franklin Társulat, Budapest.
- KÉTHLY Anna (1945): *Demokratikus közoktatás*. Népszava Kiadás, Budapest, 2. (Szocialista tudás könyvtára).
- KNAUSZ Imre (1994): *Alsó- és középfokú oktatás Magyarországon 1945–1956*. Kandidátusi disszertáció, Kézirat.
- KÖTE Sándor (1983): *Egy útmutató pedagógus. Nagy László élete és munkássága*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- MÉREI Ferenc (1967): Nagy László élete és munkássága. In: *Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1966*. Szerk.: KISS Árpád et al. Akadémiai Kiadó, Budapest, 373–421.
- MÉSZÁROS István – NÉMETH ANDRÁS – PUKÁNSZKY BÉLA (1999): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. (Osiris tankönyvek) Osiris Kiadó, Budapest.
- MÉSZÁROS István – NÉMETH ANDRÁS – PUKÁNSZKY BÉLA (2004): *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- NAGY Péter Tibor (2002): *Hajszálcsovek és nyomáscsoportok. Oktatáspolitikai a XIX–XX. századi Magyarországon*. Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- NAGY László (1921): *Didaktika gyermekfejlődéstani alapon: a nyolcosztályú egységes népiskola tanterve*. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Budapest.
- NÉMETH László (1945): *A tanügy rendezése*. Tanulmány. Sarló, Budapest.
- PORNÓI Imre (1993): *A nyolcosztályos népiskola gondolata és megvalósítása a két világháború közötti időszakban*. Kézirat, doktori disszertáció, KLTE, Debrecen.
- PORNÓI Imre (1996): *A népoktatás a polgári Magyarországon, különös tekintettel a nyolcosztályos iskolatípus kialakulására*. Kézirat, kandidátusi értekezés. ELTE, Budapest.
- SZEBENYI Péter (1970): *Feladatok – módszerek – eszközök. Visszapillantás a hazai történelemtanítás múltjára*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- *Új magyar köznevelés*. A Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt közoktatásügyi irányelvei. Független Nyomda, Budapest, 1945.
- UJVÁRY Gábor (2014). „Egy európai formátumú államférfi”. *Klebelsberg Kuno (1875–1932)*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs – Budapest.
- UNGER Mátyás (1976): *A történelmi tudat alakulása középiskolai történelemtankönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

Cikkek, tanulmányok

- ANDOR Mihály (1987): Dolgozat az iskoláról. In: ANDOR Mihály: Dolgozatok az iskoláról. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 26–76.; ill. *Mozgó Világ*, 6. évf. 1980. 12. 5–21. és *Mozgó Világ*, 7. évf. 1981. 1. sz. 16–31.
- FINÁCZY Ernő (1919): Négy hónap a magyar közoktatás történetéből. *Magyar Paedagogia*, 28. évf. 92–114.
- ILKU Pál (1975): Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. A Magyar Kommunista Párt tervezete az új magyar népneveléshez. *Pedagógiai Szemle*, 25. évf. 4. sz. 301–307.
- KATONA András (2006): A magyarországi történelemtanítás múltjából IV. A századelő történelemtanítása (1902–1920) Tanári Kincsestár. Történelem. Raabe Kiadó Kft. Budapest, szeptember, 24. sz. I 1.4 1–28.
- KATONA András (2007): Képek és arcképek a magyarországi történelemtanítás múltjából V. A Horthy-korszak történelemtanítása (1920–1944). Tanári Kincsestár. Történelem. Raabe Kiadó Kft. Budapest, 2007. január, 26. sz. I 1.5 1–34.
- KERESZTÚRY Dezső (1945): Föld mellé iskolát! *Szabad Szó*, 1. évf. április 28.
- KISS Árpád (1945): Az általános iskola mint kultúrpolitikai probléma. *Köznevelés*, 1. évf. (1945. dec. 15.) 12. sz. 8–10.
- KNAUSZ Imre (1990) Az általános iskola létrehozása 1945-1950. In: KNAUSZ Imre (1998): *Történelem és oktatás*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest; 13–25., ill. *Pedagógiai Szemle*, 40. évf. 1990. 1. sz. 3–13.
- NAGY László (1916): Az Új iskola céljai, pedagógiai és didaktikai alapelvei, tantervének megokolása. *A Gyermekek*, 10. évf. 24–28.
- PORNÓI Imre (1995): Az 1920-as évek népoktatása és a nyolcosztályos népiskola Magyarországon. *Magyar Pedagógia*, 95. évf. 3-4. sz. 315–331.
- PORNÓI Imre (2013): Fordulatok a magyar kultúrpolitikában az 1940-es években. In: *Vzdelávanie, výskum a metodológia*. Szerk.: KARLOVITZ János Tibor – TORGYIK Judit. ISBN 978-80-971251-1-0 75–83.
- PORNÓI Károly – KATONA András (1992): 90 éve született Németh László. Egy "elfelejtett" tanügyi reform margójára. (Németh László: A tanügy rendezése. 1945.) In: *Tanárképzés és tudomány*, 7. ELTE Tanárképző Főiskolai Kar, Budapest, 57–79.
- RIGÓ Jánosné (1959): Történelemtanítás a Tanácsköztársaság idején. *Történelemtanítás*, IV. évf. 1. sz. 6–8.
- SÁSKA Géza (2015): Az általános iskola és az emlékezetpolitika – a szovjet forгатókönyv és a nemzetnevelők: Szabó Miklós (1935–2000) emlékének. *Educatio*, 24. évf. 4. sz. 11–35.
- SZABÓNÉ FEHÉR Erzsébet (1986): Új magyar köznevelés – A Kisgazdapárt reform-terve 1945 júliusában. In: *Tanulmányok a magyar nevelés felszabadulás utáni történetéből*. Neveléstörténeti füzetek 4. Szerk.: BALOGH László. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 21–28.

ABSTRACT

Katona, András

The Precursors to the Introduction of the Primary School in Hungary – From the Aspect of History Teaching

Now more than 70 years ago, Hungary's Temporary National Government published the prime minister's decree establishing the primary school, just two weeks before the start of the school year in September 1945, after the country suffered defeat in another war. Since 1867, the National Assembly had always decided on such important questions of educational affairs and school organization. But the situation was extraordinary. A good part of the country lay in ruins, and the former political system was figuratively buried, too. What is little known is that there was half a century of precursors before that unexpected measure. Granted, the issue concerned an eight-grade public school, not the establishment of a primary school.

JEGYZETEK

- ¹ Az első átfogó tervezetet a baloldali Magyarországi Tanítók Szabad Egyesülete (MTSZE) készítette. Az egyesület lapja ezt közölte: *Új Korszak*, III. évf. 1910. október 14-i 1. sz. 2–3. (Ld. még: *Néptanítók Lapja*, LI. évf. 1918. december 16-i 50–51. sz. 12–14.)
- ² Idézi: HORVÁTH Márton (1975): *A népi demokrácia közoktatási rendszere 1945–1948*. Tankönyvkiadó, Budapest, 71.
- ³ *A Gyermekek*, X. évf. (1916) 285–294.
- ⁴ NAGY László: A magyar közoktatás reformja. In: *Nagy László közoktatási reformterve*. Szerk.: VÁCZI Miklós. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1982. 13–18. (Pedagógiai Múzeum 3.) A kötetben három változat szerepel: I. A magyar közoktatás reformja, 13–18.; II. Közoktatási reformtervezet – Javaslat, 21–27.; III. A magyar közoktatás reformtervezete, 31–38.) A javaslatot a Magyar Gyermektanulmányi Társaság 40 tagból álló igazgatótanácsa tárgyalta, és lényegében változatlan szöveggel fogadta el: *A Gyermekek*, 13. évf. (1919) 210–220. (Kötetben először: NAGY László /1934/: *A magyar közoktatás reformja*. Kéziratból közrebocsátja BALLAI Károly. Merkantil Nyomda Könyvkiadó Vállalat, Budapest.)
- ⁵ Ennek kidolgozását még az őszirózsás forradalmat követő időszakban megkezdte a Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége (VAOSZ) Tanítói Szakosztályának iskolai reformbizottsága.
- ⁶ *Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság iskolai reformtervezete*. Szerk.: PÁSZTOR József. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1959. 72. A Forradalmi Kormányzótanács közoktatásügyi népbiztossága a nyolcosztályos népiskola elrendelését a Tanácsköztársaság uralmának utolsó napján, július 31-én írta alá. Vö.: IMRE Sándor (1921): *Népoktatás*. In: GRATZ Gusztáv (szerk.): *A bolsevizmus Magyarországon*. Franklin Társulat, Budapest, 165–166.
- ⁷ Idézi: RIGÓ Jánosné (1959): *Történelemtanítás a Tanácsköztársaság idején*. *Történelemtanítás*, IV. évf. 1. sz. 8.
- ⁸ FINÁCZY Ernő (1919): *Négy hónap a magyar közoktatás történetéből*. *Magyar Paedagogia*, 28. évf. 101–102.
- ⁹ NAGY László (1916): *Az Új iskola céljai, pedagógiai és didaktikai alapelvei, tantervének megokolása*. *A Gyermekek*, 10. évf. 22.; ill. NAGY László (1972) *válogatott pedagógiai művei*. Szerk. és a bev. tanulmányt írta: NAGY Sándor. Tankönyvkiadó, Budapest, 221.
- ¹⁰ MÉREI Ferenc (1967): *Nagy László élete és munkássága*. In: *Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1966*. Szerk.: KISS Árpád et al. Akadémiai Kiadó, Budapest, 413.
- ¹¹ BALLÉR Endre (1996): *Tantervelméletek Magyarországon a XIX–XX. században*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 54. nyomán.
- ¹² Uo. 55. nyomán.
- ¹³ Uo. 55–56.
- ¹⁴ NAGY László (1921): *Didaktika gyermekfejlesztési alapon: a nyolcosztályú egységes népiskola tanterve*. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Budapest, 30.
- ¹⁵ KÖTE Sándor (1983): *Egy útmutató pedagógus. Nagy László élete és munkássága*. Tankönyvkiadó, Budapest, 284.
- ¹⁶ Uo. 284–285.

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

- ¹⁷ Didaktika gyermekfejlesztési alapon. In: Nagy László válogatott pedagógiai művei. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: NAGY Sándor. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972. 286. (Kiemelés az eredeti szövegben.)
- ¹⁸ Uo. 347. (Kiemelés az eredeti szövegben.)
- ¹⁹ Horthy Miklós levele gróf Klebelsberg Kunóhoz. In: *Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalmi rendszer időszakából (1919–1931)*. Összeállította, a bevezetést és a jegyzeteket írta SIMON Gyula. Tankönyvkiadó, Budapest, 1959. 186–187. Ebben Horthy Miklós a népiskolai program eredményeinek a felsorolásához hozzáteszi: „Csak így válik szabaddá az út a nyolcosztályos mindennapi népoktatáshoz, melyet az összeomlás után a Német Birodalom és a szomszédos Ausztria nyomban életbe léptettek...” (Idézi: SZABOLCS Ottó – KATONA András /2006/: *Történelem tantárgy-pedagógiai olvasókönyv*. Dokumentumok a történelemtanítás történetének és módszertanának tanulmányozásához. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 307.)
- ²⁰ PORNÓI Imre (1995): Az 1920-as évek népoktatása és a nyolcosztályos népiskola Magyarországon. *Magyar Pedagógia*, 95. évf. 3–4. sz. 327.
- ²¹ Törvényjavaslat a tankötelezettség meghosszabbításáról és népiskoláinknak ezzel kapcsolatos továbbfejlesztéséről, ill. „A tankötelezettség meghosszabbításáról és népiskoláink ezzel kapcsolatos továbbfejlesztéséről” szóló törvényjavaslat indoklása: *Néptanítók Lapja*, 62. évf. 1929. február 1. 5–6. sz. 40–41. és február 16. 7–8. sz. 1–8.
- ²² PORNÓI (1995) 326.
- ²³ Klebelsberg Kuno országgyűlési beszéde: *Néptanítók Lapja*, 63. évf. 1930. június 15-i 21–24. sz. 55.
- ²⁴ UJVÁRY Gábor (2014). „Egy európai formátumú államférfi”. *Klebelsberg Kuno (1875–1932)*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs – Budapest, 145.
- ²⁵ HÓMAN Bálint (1940): Nyolcosztályos népiskola. In: HÓMAN Bálint (1942): *Magyar sors – magyar hivatás (Múlt és jövő)*. Atheneum, Budapest, 182–183.
- ²⁶ Egészen pontosan 8103 elemi iskolából 914 volt nyolcosztályos. Idézi: MÉSZÁROS István – NÉMETH ANDRÁS – PUKÁNSZKY BÉLA (1999): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest, 378. PORNÓI Imre adatai alapján: *A népoktatás a polgári Magyarországon, különös tekintettel a nyolcosztályos iskolatípus kialakulására*. Kézirat, kandidátusi értekezés. ELTE, Budapest, 1996.
- ²⁷ Hóman Bálint kultuszminiszter 1940. május elején nyújtotta be a törvényjavaslatot, és június végén már meg is született az 1940. évi XX. törvény. A gyorsaságnak politikai oka is volt. Hóman lehetetlennek tartotta, hogy a visszacsatolt (pl. volt csehszlovákiai) területeken visszaálljanak a hatosztályos rendszerre, de azt is, hogy a trianoni Magyarország területén alacsonyabb szintű legyen a népoktatás.
- ²⁸ Az 1940. XX. tc. Az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról. *Országos Törvénytár*. 1940. július. 12. 11. sz. 110–114.
- ²⁹ 1940. évi XX. törvénycikk 1§ (1): <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8134> (Utolsó megtekintés: 2016. július 19.)
- ³⁰ VKM 171 005/1940.V.Ü. o. sz. rendelet melléklete: A nyolcosztályú népiskolára vonatkozó átmeneti rendelkezés. In: *Hivatalos Közlöny*, 48. évf. 16. sz. 327.
- ³¹ A népiskolai tanterv életbe léptetése: 55.000/1941. V. K. M. rendelet. In: *Hivatalos Közlöny*, 49. évf. 9. sz. 214. *Tanterv és útmutatók a nyolcosztályos népiskola számára*. I. köt. *A tanterv*. II. köt. *A tanterv anyagának részletezése*. III. köt. *Általános útmutatók*. IV. köt. *Részletes útmutatások. Első rész: Hit- és erkölcsstan, Magyar nyelv és irodalom*. V. köt. *Részletes útmutatások. Második rész: Történelem, Természeti, gazdasági és egészségügyi ismeretek, Rajz és kézimunka, Ének, Testnevelés*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.
- ³² Hóman Bálint miniszteri indoklásában 5 év alatt remélte teljesen kiépíteni az új iskolatípust. In: KNAUSZ Imre (1994): *Alsó- és középfokú oktatás Magyarországon 1945–1956*. Kandidátusi disszertáció, Kézirat, 3. <http://mek.oszk.hu/10000/10080/10080.pdf> (Utolsó megtekintés: 2016. július 19.)
- ³³ Erről bővebben: PORNÓI Imre (2013): Fordulatok a magyar kultúrpolitikában az 1940-es években. In: *Vzdelávanie, výskum a metodológia*. Szerk.: KARLOVITZ János Tibor – TORGYIK Judit. ISBN 978-80-971251-1-0 75–83. <http://www.irisro.org/pedagogia2013januar/0108Pornoilme.pdf> (Utolsó megtekintés: 2016. augusztus 17.)
- ³⁴ Tanterv és útmutatások... I. köt. (1941) 31.
- ³⁵ Uo. 29.
- ³⁶ Az Elnöki Tanács 1951. évi (máj. 27.) 15. sz. törvényerejű rendelete a tankötelezettségről és az általános iskoláról (*Országgyűlési irományok /1949/ II. köt. 52. sz. Kihirdetve: Magyar Közlöny, 7. évf. 1951. máj. 27.)* gyakorlatilag az 1940. évi XX. törvénnyel azonos módon határozta meg a tankötelezettek körét.
- ³⁷ SÁSKA Géza (2015): Az általános iskola és az emlékezetpolitika – a szovjet forgatókönyv és a nemzetnevelők: Szabó Miklós (1935-2000) emlékének. *Educatio*, 24. évf. 4. sz. 22.
- ³⁸ HORVÁTH (1975) 130.
- ³⁹ KISS Árpád (1945): Az általános iskola mint kultúrpolitikai probléma. *Köznevelés*, 1. évf. (1945. dec. 15.) 12. sz. 9.
- ⁴⁰ NEMES Dezső (1960): *Magyarország felszabadulása. Magyarország fejlődése a felszabadulás után*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 233.
- ⁴¹ Ábent Ferenc a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet utolsó igazgatója volt (1961–1962).
- ⁴² ÁBENT Ferenc és a Pedagógiai Tudományos Intézet munkaközössége (1965): A Magyar Népköztársaság közoktatásügye. In: ÁBENT Ferenc (szerk.): *A közoktatásügy Európa szocialista országaiban*. Tankönyvkiadó, Budapest, 263.

Katona András: Az általános iskola hazai bevezetésének előzményeiről – a történelemtanítás felől szemlélve

- ⁴³ „Ekkora összehangoltság láttán valószínű, hogy a tervet és politika-technikai módszertant a Szovjetunióban dolgozták ki, az implementációját innen irányították.” (SÁSKA /2015/ 14.) http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/journals/educatio_2015_4_0.pdf (Utolsó megtekintés: 2016. szeptember 5.)
- ⁴⁴ Az 1945-ben létrejött UNESCO, az Egyesült Nemzetek Szervezetének Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete tagállamai is kötelezték magukat arra, hogy "... mindenki számára biztosítják a neveléshez való teljes és egyenlő hozzáférést". Magyarország 1948-ban lett a tagja a szervezetnek. Azonban az „... egységes általános iskola megteremtése politikai termék, amely a kommunista pártok hatalomra kerülését támogató forgatókönyv egyik fejezete lehetett a háború utáni években.” (SÁSKA /2015/ 16.)
- ⁴⁵ BASSOLA Zoltán (1998): *Ki voltam... Egy kultuszminisztériumi államtitkár vallomása*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 382. Ekkor Teleki Géza, az 1941-ben tragikus körülmények között elhunyt miniszterelnök, Teleki Pál fia; az 1944 októberében Moszkvába küldött fegyverszüneti bizottság tagja volt a kultuszminisztere az ideiglenes nemzeti kormánynak. (Őt követte a választások után 1945 decemberétől Keresztury Dezső nemzeti parasztpárti, illetve 1947 márciusától Ortutay Gyula független kisgazdapárti politikus.)
- ⁴⁶ BÁRDOSI Jenő (1984): Bajcsy-Zsilinszky Endre utolsó órái. In: *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*. Szerk.: VIGH Károly – KRISTÓ NAGY István. (Nemzet és emlékezet) Magvető Kiadó, Budapest, 479–480.
- ⁴⁷ SZABÓNÉ FEHÉR Erzsébet (1986): Új magyar köznevelés – A Kisgazdapárt reform-terve 1945 júliusában. In: *Tanulmányok a magyar nevelés felszabadulás utáni történetéből*. Neveléstörténeti füzetek 4. Szerk.: BALOGH László. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 22.
- ⁴⁸ *Új magyar köznevelés*. A Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt közoktatásügyi irányelvei. Független Nyomda, Budapest, 1945.
- ⁴⁹ ORTUTAY Gyula (1949): *Művelődés és politika*. Hungária Kiadó, Budapest, 30.
- ⁵⁰ SZABÓNÉ FEHÉR Erzsébet (1986): Új magyar köznevelés. (A Kisgazdapárt iskolareform terve, 1945. július) In: *Tanulmányok a magyar nevelés felszabadulás utáni történetéből*. Szerk.: BALOGH László – BENŐ Kálmán. Neveléstörténeti füzetek. 4. sz. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 25.
- ⁵¹ HORVÁTH (1975) 80.
- ⁵² KERESZTURY Dezső (1945): Föld mellé iskolát! *Szabad Szó*, 1. évf. április 28.
- ⁵³ NÉMETH László (1945): *A tanügy rendezése*. Tanulmány. Sarlós, Budapest. Az írás később megjelent NÉMETH László (1963): *A kísérletező ember*. Magvető Kiadó, Budapest; NÉMETH László munkái (1973): *Életműsorozat*. 14. köt. *A kísérletező ember*. Tanulmányok. Magvető – Szépirodalmi Kiadó, Budapest; NÉMETH László (1986.): *Művelődéspolitikai írások*. Vál, szerk. és az utószót írta: MONOSTORI Imre. Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest kötetekben is.
- ⁵⁴ PORNÓI Károly – KATONA András (1992): 90 éve született Németh László. Egy "elfelejtett" tanügyi reform margójára. (Németh László: A tanügy rendezése. 1945.) In: *Tanárképzés és tudomány*, 7. ELTE Tanárképző Főiskolai Kar, Budapest, 63.
- ⁵⁵ NÉMETH (1945) 8–9.
- ⁵⁶ KÉTHLY Anna (1945): *Demokratikus közoktatás*. Népszava Kiadás, Budapest, 2. (Szocialista tudás könyvtára)
- ⁵⁷ *Szabad Nép*, 1. évf. 1945. április 13.
- ⁵⁸ ILKU Pál (1975): Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. A Magyar Kommunista Párt tervezete az új magyar népneveléshez. *Pedagógiai Szemle*, 25. évf. 4. sz. 301–307.
- ⁵⁹ TELEKI Géza: Lapunk indulásakor. *A Köznevelés* beköszöntő cikke: 1. évf. (1945. július 15.) 1. sz. 2.
- ⁶⁰ Egy 1946-os fővárosi felmérés szerint a tantermek csaknem fele (49,4%) volt használhatatlan, 253 iskolaépületből csak 6 maradt épen, megsemmisült 25 181 tanulóra való iskolapad, 24 502 szemléltető kép, 4134 térkép és 1967 szertár. Országos viszonylatban a tantermek 30%-a pusztult el teljesen és 30%-a súlyosan megrongálódott. (ANDOR Mihály /1987/: Dolgozat az iskoláról. In: ANDOR Mihály: *Dolgozatok az iskoláról*. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 31.)
- ⁶¹ Az ideiglenes nemzeti kormány 6650/1945. M. E. számú rendelete általános iskola szervezése tárgyában. 1. § (1) *Magyar Közlöny*, 1. évf. 105. sz. 629–630. http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1945/?pg=742&layout=s (Utolsó megtekintés: 2016. augusztus 21.) In: *Köznevelés*, 1. évf. 4. sz. (augusztus 16.) 17. (Megjegyezzük, a kiegyezés óta mindig az országgyűlés döntött ilyen horderejű oktatási kérdésben.)
- ⁶² Az 1940. XX. tc. Az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról. *Országos Törvénytár*. 1940. július. 12. 11. sz. 141–147.